№ 195 Հոկտեմբերի 21 (Նոյեմբերի 2) 1881 Հոկտեմբերի 21 (Նոյեմբերի 2) № 195

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՑ

Դարձեալ խնդրում ենք „ՄՇԱԿԻ“ բաժանորդներից, որոնք մինչև այժմ չեն վճարել մեր լրագրի անցեալ կամ ներկայ տարվայ բաժանորդական վճարը, շուտով հասցնել մեզ իրանց պարտքը:

Մի և նոյն ժամանակ յայտնում ենք որ „Մշակին“ կարելի է գրվել երեք ամսով, վճարելով 3 րուբլ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ խմբագրին: Ներքին լուրեր:—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Հայոց խնդիր: Ֆրանսիա: Անգլիա: Նամակ Պարսկաստանից.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ:—ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ:—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ: Նամակ Թիւրքիայից:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Բագու, 10 հոկտեմբերի

«Մշակի» № 172 Ներքին լուրերի կարգում վիէննայի ֆրանսիական «Journal d'Oriant» լրագրին բաժանորդական ցուցակի մէջ և իմ անունս է նշանակված: Այս պատճառով պատիւ ունեմ յայտնել պատուելի խմբագրութեանդ, որ ինձանից ստացված չորս րուբլին ոչ թէ իմ սեփականութիւնից էր, այլ իմ տնօրինութեան յանձնված մարդասիրական ընկերութեան հասարակաց ընթերցարանին պատկանեալ գումարից, որպէս բաժանորդագին վերոյիշեալ ֆրանսիական լրագրի: Ցանկալի էր՝ որ այդ թերթի համարները շուտով ստացվէին:

Ինչ որ կը վերաբերի իսկապէս օգտաւէտ լրագրի բաժանորդութեանը կարող եմ յուսադրել ձեզ, որ այստեղի բաժանորդութիւնը արժանի կը լինի բոլոր հայերի պատւին և ապացոյց նրանց ազգային եռանդին:

Թէև պ. Ա. Ապրեսեանցը սկսած է բաժանորդագրութիւնը, բայց սա սահմանափակված է գործավար, բայց համակրելի երիտասարդութեան շրջանով:

Վաճառական կամ ունևոր դասակարգի մէջ բաժանորդագրութիւնը սկսված է ծերունի Գէորգ Լալայեանցի նախաձեռնութեամբ և պ. Ա. Ծատուրեանցի օժանդակութեամբ՝ որոնք իրանց հասարակական դրութեամբ շատ բաժանորդներ կարող են գտնել: Միայն սպասվում է, որ տեղւոյս վաճառականները վերադառնալով Ռուսաստանից իրանց սովորական առատութեամբ արձագանք տային այդ գործին:

Բժ. Արամեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Պ. Քիւրքճեանի ֆոտոգրաֆիական ժողովածու, Անիի աւերակների պատկերների, ծախվում է «Մշակի» խմբագրատան մէջ: Ժողովածուն արժէ 20 րուբլ Թիֆլիսի մէջ, իսկ օտարաքաղաքցիները թող բարեհաճեն 20 րուբլ գումարի հետ ուղարկել փոստի ծախս 50 կոպէկ էլ: Այդ 50 կոպէկը կարելի է ուղարկել կամ փողով, կամ փոստի մարկաներով:

—

Պ. Կաղընեօվ իր վերջին ներկայացումն կը տայ վաղը, հինգշաբթի օր, Արծրունու թատրոնում:

—

Ստացանք ԵՐԵՒԱՆԻՑ 16 րուբլ բաժանորդագին «Ժուրնալ դ'Օրիանի» համար հետևեալ անձինքներից. Ռուբէն Ջալալեանցից, Տրդատ Վարդանեանցից, Վասիլ Եղիազարեանցից և Մկրտիչ Միանսարեանից: Առաջվայ բաժանորդական փողի հետ կանի 1089 րուբլ 53 կոպէկ:

—

Ստացանք 4 րուբլ բաժանորդագին «Ժուրնալ դ'Օրիան» լրագրի համար պ. Միքայէլ Թամամշեանից: Առաջվայ բաժանորդական փողի հետ կանի 1093 րուբլ 53 կոպէկ:

—

«Ժուրնալ դ'Օրիան» լրագրի բաժանորդագին 21 րուբլ ստացանք ՍՂՆԱԽԻՑ հետևեալ անձերից. Յարութիւն Շահվերդեան, Ծղալօբ Շահվերդեան, օրիորդ Նատալիա Շահվերդեան, օրիորդ Կատարինէ Շահվերդեան, Իսահակ Շահվերդեան, Սիսակ Սիմօնեան, Մովսէս Եարալեան, Միքայէլ Տէր-Մաթէոսեան, Սէրգէյ Տէր-Մաթէոսեան, Գրիգոր Փարեմուզեան, Ալէքսանդր Գոցեան, Աննա Նինեան, Ազալօ Մինասեան, Վասիլ Մաթէշվիլի, Յովսէփ Գալստեան, Գրիգոր Ամիրաղեան, Դաւիթ Դաւթեան, Իլիօ Բակուրիձէ (Թուչ) Զաքար Կորղանեան, Ալէքսանդր Լիանոզեան, Յարութիւն Եարեան, Կոտէ Նադիրաշվիլի, Ազերօ Քիխեան: Առաջվայ բաժանորդական գումարի հետ անում է 1114 րուբլ 53 կոպէկ:

—

ՓՕԹԻՑ մեզ գրում են, «Ամսիս 16-ին ծովային ալէկոծութիւնը վնաս տուեց «Ռուսաց ընկերութեան» շոգենաւերից մինին, որ Ռուսաստանից բերում էր բաւական ապրանք: Գիշեր ժամանակ հասնելով Փօթիի ծովածոցի մօտ, շոգենաւը գցում է իր խարիսխը ծովածոցից դուրս, ալեկոծութիւնը կատաղի ժամանակ կըտրում է խարիսխը և ներս է գցում շոգենաւը ծովածոցը: Զարնելով Նախկին կամուրջի մնացորդին, ալիքները կիսով չափ ընկղմում են շոգենաւը. մարդիկ, բաղդաւորապէս անվնաս ազատվում են: Բայց եթէ շոգենաւը սկզբից մըտած լինէր ծովածոցը և այնտեղ գցած լինէր խարիսխը, նա ամեն վտանգից ազատված կը լինէր: Այս հանգամանքում մեղադրում են «Ռուսաց ընկերութեանը» որ նա ըստ սկզբունքին հակառակ լինելով Փօթիի ծովածոցի շինելուն, արգելում է մեծ շոգենաւերին մտնել այդ ծովածոցը:»

—

Մեզ գրում են Փօթիից և հետևեալը: «Մեր քաղաքի հայոց եկեղեցին կարճ ժամանակում երկու անգամ կողոպտված է եղել աւազակներից, որոնք տարան 400 րուբլ գումարի իրեղէններ: Այդ մասին կարելի է մեղադրել երեցփոխանին իր անհոգութեան համար, որովհետև եկեղեցին ոչ ժամկոչ ունի և ոչ պահապան:»

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԽՆԴԻՐ

„Кавказъ“ լրագրի մէջ կարդում ենք հետևեալ յօդուածը:

Բերլինի դաշնագրի 61-դ յօդուածի պահանջած վերանորոգութիւնները և բարուքումները պէտք է իրագործվեն „հայերով բնակեցրած նահանգների մէջ“: Այդ անունը, որ ընդունված է Թիւրքաց Հայաստանի աշխարհագրական տերմինի պակասութեան պատճառով, կազմում է առաջին գործնական արգելք ցանկալի վերանորոգութիւնները իրագործելու համար և տարաբաղդաբար Թիւրքաց կառավարութիւնը օգուտ է քաղում այդ արգելքից փոխանակ նրա առաջն առնելու: Այն հարցը, թէ հայերով բնակեցրած ո՞ր նահանգների մէջ պէտք է մտցնվեն պահանջած վերանորոգութիւնները խառնում են այն հարցի հետ, թէ ասիական Թիւրքիայի ո՞ր նահանգների մէջ հայ ազգաբնակութիւնը մեծամասնութիւն է կազմում: Տարաբաղդաբար հայերի թւի մասին տեղեկութիւնները հակասող են. օրինակ Կօլբը իր ստատիստիկական յայտնի ժողովածուի մէջ հայերի թիւը որոշում է $4^{1}/_{2}$ միլիօն (1860 թ. հրատարակութիւն), մի ուրիշ անգամ ընդամենը 2,931,000 (1879 թ. հրատարակութիւն) և երկու դէպքերումն էլ կարծում է, որ ասիական Թիւրքիայի մէջ 2 միլիօն հայ կայ: Մէյեր իր մեծ Conversations-lexikon մէջ ասում է, որ հայերը թւով $2^{1}/_{2}$ միլիօն են կազմում և նրանցից Ասիական

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

Կ. Պօլիս, 6 հոկտեմբերի

Անցեալ անգամ ձեզ խոստացայ խօսել մի մարդու գործունէութեան վրա, որը տևել է ամբողջ քառորդ դար. տարակոյս չը կայ, որ ժամանակի երկարատևութիւնը միշտ չէ կարող լինել նոյնպէս կրիտերիում որ և իցէ գործունէութեան արդիւնքը չափելու և ըստ արժանոյն գնահատելու համար. այդ կը լինէր մի և նոյնը եթէ մարդկանց մտաւոր կարողութիւնը ու օգտաւէտութիւնը չափէինք նոցա տարիքով: Բայց այսպէս չէ այն մարդու գործունէութեան նշանակութիւնը, որի վրա ուզում եմ խօսել. Մ ա ն զ ու մ է ի Է փ ք ե ա ր ի խմբագիր պ. Փանոսեանի քըսան տարուայ մէջ կատարածը ամենայն վստահութեամբ կարժէ մի քանի խմբագիրների երկու հարիւր տարուայ կատարելի գործունէութեան, եթէ նոցա արածների և յառաջացրածների վրա գաղափար կազմենք արդէն նորանով, ինչ կատարել են ուրիշները 23 կամ 34 տարուայ ընթացքում...

Բայց նախ քան խօսքս սկսելը ում վրա ուզում եմ, կը չեզվեմ խնդրից հետևեալ դիտողութիւնով: Ամեն կողմից աղաղակում են մեր մէջ, ինչպէս այդ կողմը, այնպէս էլ այստեղ, թէ հայերը ոտ են դրել արդէն գիտակցականութեան և ազգային ինքնաճանաչութեան ճանապարհի վրա: Որչափ էլ անհաճելի լինի եռանդոտ մարդիկների համար, բայց թոյլ տուէք հրապարակաւ ժպտալ այդ կարծեաց վրա. ի ն ք ն ա ճ ա ն ա չ ու թ ի ւ ն և գ ի տ ա կ ց ա կ ա ն ու թ ի ւ ն ասելով այնչափ լայն բովանդակութիւն և ընդարձակ գաղափար կայ այս երկու խօսքերի մէջ, որ շուռ տալով նոցա իմաստի նաև հազարից մի մասը հայոց վրա, բացի հեգնական ժպիտ ուրիշ բան չի երևայ մարդու երեսին: Որ և է աւելորդաբանութեան նստել այս մասին, հաւաստի ենք, որ զուր է, երբ իւրաքանչիւր հայի աչքի առաջ կանգնած են այն գործիչները, որոնք Մովսէս Խորենացիից սկսած մինչև Նազարեանցը, գերեզման են մտել արհամարանք, հալածանք ու ատելութիւն միայն ունենալով իրանց բաժին... Միթէ նոյնը չէ եղել այն բազմաթիւ գործիչների վիճակը, որոնք ամբողջ կեանքը ազգի սիրոյն նուիրած, այնչափ խորը կերպով են զգացել նորա վիշտ ու դժբաղդութիւնը, որ թէպէտ սոված, թէպէտ մերկ ու ամեն տեսակ ֆիզիքական և բարոյական տագնապների մէջ, բայց ամենը մոռացած, ամէնը արհամարհած նոքա ապրել են ու չնչել միայն իրանց տարաբաղդ ազգի սիրով, նորա ցաւերը ողբալով, նորա տանջանքներով արիւն թքելով, բայց ո՞ւր են նոցա անունները, ո՞ւր է Ջորայեանների, Թաղիադեանների, Բէշիքթաշլեանների, Այվատեանի, Մուրատ վարժապետի, Պօղոս վարդապետի յիշատակը. նոքա բոլորն էլ մոռացված են այնպէս, ինչպէս պիտի մոռացվեն շուտով և Աբովեանցներ, և Նազարեանցներ, և Նալբանդեանցներ, և Արծրունիներ, և Րաֆֆիներ, և Պատկանեաններ. այսպէս է եղել մեր ազգի «ինքնաճանաչութիւնը» իսկզբանէ հետէ մինչև հիմայ....

Եթէ այս բոլոր օրինակներից հէնց փոքր ինչ ուշքի գայինք, հէնց փոքր ինչ ուղղվելու ճանապարհի վրա դնէինք մեր ոտը, այդչափն էլ հերիք կը լինէր առ այժմ, բայց դժբաղդաբար այդ էլ չենք տեսնում. երբ ռուսահայերի մէջ որ և իցէ մի հայ գեներալի մահուան պատճառաւ Ս. Պետերբուրգից սկսած մինչև Երևան հոգեհանգիստներ են կատարվում, հայ խմբագիրները և գործիչները տասնեակներով են տանջվում, մաքառում, անհետանում, բայց նոցա վրա մի ակնարկ անգամ չը կայ... Իսկ այստեղ աւելի ես ստրկութիւն, աւելի անգոյնութիւն ու փոքրոգութիւն. ձեզ հէնց մի քիչ գաղափար տալու համար թէ ինչ վիճակի մէջ է տաճկահայոց ազգային ինքնաճանաչութիւնը, հեռու չեմ գնայ և երկար չեմ խօսի, հերիք է, որ ցոյց տամ ձեզ Մ ա ս ի ս ի այս օրվայ համարը թիւ 3008, որի մէջ գրված են մի առանձին պարծանքով հետևեալ խօսքերը 34 տարի խմբագրութիւն արած մարդու կողմից: Ահա տառական պատճէնը. «Իւկօի պատգամներն, Կլզօի խօսերն, Թիերի վըճիռներն, Ժիւլ Սիմոնի ճառերն, Ժիւլ Ֆավրի չանթերն, հայր Կակինթօսի քոզոքներն, Կաւիպալտիի քաջագործութիւնք, Բիպօտիի սխրագործութիւնք միշտ արձագանք կը գտնէին Մասեաց էջերուն մէջ:» Երբ երեսուն ու չորս տարի «խմբագիր» համարված մարդը այս գաղափարը ունէ իր ազգային ինքնուրոյնութեան ու ազգային փառք ու պատիւը ճանաչելու վրա, էլ կարող էք հասկացողութիւն կազմել մնացածների մասին.... «Խմբագիր» կոչված բթամիտ և անմիտ արարածը առանձին պարծանք է համարում իրան համար, որ 34 տարի պարապվել է միայն Գիզօյով, Տիերով ու Գարիբալդիով, բայց ինչ է եղել այդ ժամանակ իր ազգի վիճակը Հայաստանի մէջ, ինչեր են տեսել և ինչեր քաշել այնտեղ ենիչարներից, դերէբէյներից, քիւրդերից, ավշարներից և Թիւրքմէններից հայ կինը, հայ աղջիկը և հայ տղամարդը. ինչ անձնուիրութեամբ և գերբնական բարոյական ուժերով են դիմադրել նոքա ամեն տեսակ սարսափներին և տանջանքներին, որով կարողացել են հերոսաբար մինչև այսօր մօտ երկու միլիօն հայ հոգի պահել իրանց պապերի գերեզմանների մօտ—այդ մասին Գարիբալդիի կեանքի հետ մանրամասնաբար հայ հասարակութիւնը ծանօթացնող լրագիրը նոյնչափ հոգատար է եղել, որչափ Չինաստանի ժողովրդի վիճակը իմանալու համար: Էլ ո՞րն է «ազգային գիտակցականութիւն և ինքնաճանաչութիւն» ասված խօսքերը... Մենք միշտ միայն օտարների կապիկ ենք եղել և կը մնանք միշտ—ահա մեր «ինքնաճանաչութիւնը....»

Ահա այս տեսակէտով և այս սրտամաշ դըրդումից էր, որ վերջացնելով հաշիւս Կ. Պօլսի թշուառ ինտելիգէնցիայի հետ, որոշեցի պարապվել մի քանի ժամանակ այն արժանաւոր գործիչների արարքներով, որոնցից այդ ինտելիգենցիան խնայում է նաև մի չնչին վարձատրութիւն—պարտու պատշաճ յարգանք և ուշադրութիւն: Վանորոյ Փանոսեան, Օտեան, Մուրատեան, Միսաքեան, Կարակաշեան, Պարոնեան կը լինեն այսուհետև մի քանի նամակներիս նիւթը: Սկսենք առաջինից: Իր ամբողջ կեանքի և գործունէութեան մէջ Կարապետ Փանոսեանը

Թիւրքիայի մէջ ամենաշատ 1 միլիօն են բնակվում։ Բրիտանական էնցիկլօպեդիայի (Encyclopaedia Britannica) II բաժնում Հայերի մասին յօդուածի մէջ Հայերի ընդհանուր թիւը Դիւլօրիէի հետ համաձայն որոշված է 4 միլիօն. Նրանցից բնակվում են Թիւրքիայի մէջ $2^1/_2$ միլիօն, Ռուսաստանի մէջ 1,200,000, Աւստրիայի մէջ 25,000, Պարսկաստանի մէջ 150,000, Հնդկաստանի և Ասիական Արխիպելագոսի վրա 25,000 և զանազան տեղերում 100,000։ Բայց այդ թուանշանները ընթացող դարի կէսին են կազմված։ Յուլիսի 5-ին տուած իր պաշտօնական գրութեան մէջ Բ. Դուռը Հայերով բնակեցրած վեց Նահանգների մէջ Նրանց թիւը ընդհանուր ազգաբնակութեան 16% է համարում, ուրեմն այդպիսով Հայերի թիւը Ասիայում 300,000 պէտք է լինի։ Մինչդեռ „Journal d'Orien“ լրագրի տեղեկութիւնների համեմատ, որ Հայոց պատրիարքի հրամանով և Հայ հոգևորականութեան օգնութեամբ Փոքր-Ասիայում կատարված ազգագրութեան հետևանք է, վեց վիլայեթների, այն է՝ Էրզրումի, Վանի, Սիվասի, Կարպուտի, Դիարբեքիրի և Ալեպպօի 1,831,300 բնակիչներից 760,000 աւելի հայերն են, այսինքն 40% աւելի։ Իսկ եթէ նրանց թւին աւելացնենք միացած քրիստոնեաներին, այն ժամանակ 100 մարդուց 58 քրիստոնեաներ կը լինեն, իսկ 42 մահմետականներ։ Ամենից շատ հայեր բնակվում են Վանի վիլայեթի մէջ ($252^1/_2$ հազար), յետոյ Կարպուտի վիլայեթի մէջ (158 հազար) և յետոյ Էրզրումի (134 հազար). Միացած երեք վիլայեթներից իւրաքանչիւրի մէջ հայերի թիւը 100 հազարից պակաս է։ Թիւրքիահպատակ հայերի ահագին մեծամասնութիւնը հայ լուսաւորչականներ են։ Հայ-կաթօլիկները համեմատական մեծամասնութիւն են կազմում Սիվասի մէջ, այնուհետև Դիարբեքիրի մէջ Միացած հայերի 12% և Էրզրումի մէջ հայ-կաթօլիկները 10% են։ Բոլոր վեց վիլայեթների մէջ հայ բողոքականների թիւը հասնում է 15 հազարի և ամենից շատ Կարպուտի մէջ, ուր 100 հայ-լուսաւորչականներից 7 բողոքական են։

Թիւրքիահպատակ հայերի այժմեան վատթար դրութեան նմանը չէ կարելի գտնել այդ ազգութեան մինչև անգամ ցաւալի անցեալի մէջ։ Ահա, հաստատ աղբիւրներից ինչպէս փաստեր են պատմում, որոնք նկարագրում են գործերի դրութիւնը Փոքր-Ասիայի մէջ։ Հայ վաճառականը Թիւրքաց կառավարութենից 1,200 լիրայի ստանալիք ունենալով, ներկայանում է տեղական կայմակամին և փող ստանալուց յետոյ նորից ճանապարհ է ընկնում, բայց մօտակայ գիւղի մէջ երկու մարդ երեսները մուրով ներկած փորձում են նրան կողոպտել։ Յայտնվում է, որ կողոպտողները եղել են կայմակամը և նրա քարտուղարը։ „Մասիս“ լրագրին հաղորդում են, որ Բայազէտի փաշալիկի մէջ գտնվող Ուչ-Կիլիսա վանքը ենթարկվել է քիւրդերի կողոպտմանը և այդ ժամանակ տարված են բաւական նշանաւոր ձեռագիրներ։ Բայց ահա աւելի տխուր մանրամասներ, որոնց քաղում ենք „Journal d'Orient“ լրագրի վերջին համարից։ Վաթսուն հայեր գանգատվել են, որ Մուշի և Ջուկուրի կայմակամութեան ազգաբնակութիւնը տանջվում է կրկնապատկվող չարիքներից։ Հասարակական ապահովութիւն չը կայ և ազգաբնակութիւնը վայրենի քիւրդերի կամայականութեան է ենթարկված, որոնք ամեն տեղ աւերում են և սարսափ են գցում։

(Կը շարունակվի)

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Ֆրանսիան թէև վաղուց հանրապետութիւն էր, բայց երկար ժամանակ չէր հրատարակում ժողովների ազատութեան օրէնքը։ Վախկոտ բուրժուազիան կարծում էր որ եթէ թոյլ տրվի ամբոխին ժողովվելու ազատութիւնը, ծայրայեղ արմատական կուսակցութիւնը անպատճառ ի չար կը գործածի այդ իրաւունքը։ Փարիզի բնակիչները կարծում էին թէ հէնց որ հաւաքվելու և հրապարակական ժողովներ կազմելու կատարեալ ազատութիւն կը տրվի, անմիջապէս կը ծագի մի յեղափոխութիւն։ Ֆրանսիացիների երևակայութեան առջև ծնվում էր արդէն արիւնահեղ յեղափոխութեան, կօմունայի ուրուականը։

Բայց նորերումս հրատարակվեցաւ ժողովվելու ազատութեան օրէնքը. ամբոխը, հասարակութեան ստորին դասակարգը, բանւորների պրօլէտարիատը սկսեց ահագին ժողովներ կազմել, որտեղ գումարվում են մի քանի հազար մարդիկ, ճառախօսները արտասանում են այրող, յեղափոխական ճառեր, հանդիսականները ամենածայրայեղ վճիռներ են կայացնում, դատապարտում են մինիստրներին մահվան, կախաղանին անգամ,—և ոչինչ յեղափոխութիւն չէ ծագում, Փարիզը կատարելապէս հանգիստ է, փողոցներում շարունակվում է սովորական երթևեկութիւնը.....

Ֆրանսիացիները վերջապէս հասկացան որ վտանգաւոր, ծայրայեղ վարդապետութիւնները այն ժամանակ վնասակար և վտանգաւոր են, մինչև որ նրանք արգելված են լինում, մինչև որ ամենքին չեն թոյլ տալիս կատարելապէս ազատ կերպով յայտնվել, հրապարակապէս արտայայտվել։ Բայց հէնց որ մի ամենածայրայեղ մտքին, ամենախելագար գաղափարին, ամենաանճոռնի վարդապետութեանը թոյլ է տրվում ազատօրէն յայտնվելու, թէ մամուլի և թէ ժողովների մէջ, այդ տեսակ ծայրայեղ վարդապետութիւնները անմիջապէս կորցնում են իրանց գրաւիչ ույժը և այլևս չեն բորբոքում ժողովուրդը, դառնում են կատարելապէս անվտանգ։

Ֆրանսիան պ. Գրէվիի նախագահութեան օրով հասաւ ճշմարիտ քաղաքական հասունութեանը։ Նա Շվէյցարիայի և Անգլիայի պէս մամուլի կատարեալ ազատութիւն և ժողովների անսահման ազատութիւն է վայելում և համոզվել է որ կատարեալ ազատութիւնը ամենալաւ դեղ է վտանգաւոր և մոլորեցնող ամեն վարդապետութիւնների դէմ։

Փարիզի մէջ այս օրերս կայացած արմատական կուսակցութեան ժողովներ, որտեղ հազարաւոր բանւոր հանդիսականների ներկայութեամբ ամենայեղափոխական մտքեր էին յայտնվում ամբիօնից և ժողովը հանգիստ կերպով կայացնում էր ամենաանճոռնի վճիռներ։ Ոչ մի պօլիցիական ներկայ չէր գտնվում ժողովի ահագին դահլիճում, միայն դուրսը պօլիցիան պահպանում էր սովորական կարգը, որպէս զի փողոցների մէջ երթևեկութիւնը չը խափանվի։ Փարիզի խաղաղ բնակիչները հանգիստ ոգով անցնում էին ժողովի դրան առջև, շատերը հետաքրքրութիւնից մտնում էին հրապարակական ժողովը և լսում էին թէ ինչպէս ամբիօնի բարձրութիւնից ճառախօսներից մինը ապացուցանում էր թէ մինիստրները գողեր են, ազգային փողերի յափշտակիչներ են, միւսը առաջարկում էր վճիռ կայացնել թէ ազգը յայտնում է նրանց օրէնքից դուրս, երրորդը առաջարկում էր մահվան դատապարտել բոլոր մինիստրներին։ Եւ ժողովը այդ տեսակ վճիռներ կայացնելուց յետոյ, հանգիստ ցրվում էր։

Մամուլի կատարեալ ազատութիւնն էլ ամենևին չը բերեց այն վնասը, որ սպասում էին և մարգարէանում էին յետադէմ և կղերական լրագիրները։ Ամենքը հանգիստ կերպով կարդում են ամենածայրայեղ յարձակմունքները Գամբետտայի, Գրէվիի և ուրիշների վրա, ժպտալով նայում են բոլոր գործող պետական անձանց վրա նկարված ծաղրական պատկերներ և համոզվում են որ դրանից նշանակութիւն և ժողովրդականութիւն ունեցող անձինք ամենևին չեն կորցնում իրանց հեղինակութիւնը, այլ ընդհակառակն աւելի էլ մեծ հեղինակութիւն են ստանում։

ԱՆԳԼԻԱ

—

Իռլանդիայի մէջ դժուարութիւնները սաստկանում են։ Պօլիցիայի և ժողովրդի մէջ մի քանի անգամ արիւնհեղ կռիւներ են պատահել։ Այնու ամենայնիւ իռլանդացիներին նշան չէ տուած ընդհանուր ապստամբութեան համար և մինչև անգամ ամերիկացիք խորհուրդ են տալիս իռլանդացիներին սպասել։ Լիմերիկի մէջ, որտեղ կալուածական միութեան ժողով պէտք է կայանար, պօլիցիան 600 զինուորների օգնութեամբ չը կարողացաւ ցրվել ամբոխին, որ

իր բնական ժողովրդային ինստինկտով հետեւած է միանգամից երկու ուղղութեան՝ Աբովեանցի և Նազարեանցի։ Դաստիարակվելով յայտնի ղազազ Յարութիւնի Փոքր Հայաստանից բերել տուած մի քանի սաների շարքում Իզմիրի Մեսրովբեան վարժարանի մէջ, իսկ յետոյ դասեր լսելով Կ. Պոլսի բժշկական ճեմարանում, Փանոսեանը ասպարէզ է դուրս եկել մի այնպիսի փտած սխոլաստիկ և գրաբարեան—վանական սիստեմայի ժամանակ, երբ ուսումը ոչինչ յարաբերութիւն չէ ունեցել ժողովրդի խօսող լեզուի, վարող կեանքի և զգացած պէտքերի հետ։ Ի՞նչպէս արած այսպիսի պարագաների մէջ իր բորբոքած ազգային զգացմունքներին և անզգադար բողոքող մտքի պահանջներին բաւարարութիւն տալու համար. ինչպէս արած տգիտութեան ու խաւարի մէջ Փոքր Հայաստանում ընկղմած, Թրքախօս, օտարացած ու խորթացած հայ տարրի սիրտ ու միտքը արթնացնելու, նորա ասիացած ու բթացած ազգային զգացմունքները գրգռելու ու վառելու համար. ինչպէս արած մօտ կէս միլլիօն հայ ազգաբնակութեան մէջ ազգ, ազգային գործ, շահ, նամուս և գրգիռ ասված խօսքերի վրա գաղափար մտցնելու համար։ Ահա այս հարցերն են եղել պ. Փանոսեանին տանջող հարցերը, որոնց վրա նա սկսել է մտածել իր ուսման ընթացքը աւարտելուց յետ։ Զարմանալի համանմանութիւն Խաչատուր Աբովեանցի դրութեան հետ, երբ նա վերադարձաւ Դորպատից։

Այդչափ խոր մտաւոր և բարոյական պահանջներին ի հարկէ ուրիշ բաւարարութիւն տալու միջոց չէր լինի, բացի մի օրգան, մի լրագիր, որի միջոցով հեշտացնէր նա իր սիրտը և լցուցանէր մտքի պահանջը։ Բայց ո՞ր լեզուով պէտք էր հրատարակել նորան, այդ է անլուծանելի խնդիրը, որովհետև եթէ նա հայերէն հրատարակվէր, Փոքր Հայաստանում մի հատ հայերէն իմացող չը կար, եթէ Թիւրքերէն հրատարակվէր, Թիւրքաց լեզուն էլ ոչ լրագրական լեզու ունէր և ոչ լրագիր, որին կարելի լինէր գոնէ նմանութիւն անել։ Գտնվելով այսպիսի դրութեան մէջ մէնու միայնակ երիտասարդը ձեռնարկում է ուրիշ միջոցների. նա մտնում է ժողովրդի մէջ և սկսում է գործնական ճանապարհով պրօպագանդա անել և ուսուցանել տգէտ ժողովուրդը. գտնելով հարկաւոր գումարը, նա հաստատում է ժողովրդի մէջ առաջին անգամ շոգիի աղօրիք (паровая мельница), եւրոպական կերպով լուսարան և հացագործութիւն, բայց մի լայնազգաց մարդու հոգին բաւարարութիւն չէ գտնում մի այսչափ նեղ և պրօզայիքական գործունէութեան մէջ, վասնորոյ թողնելով այդ, նա սիրտ է անում վերջապէս հայոց տառերով հիմնել մի Թիւրքախօս լրագիր Փոքր Հայաստանի մի նուիրական սարի անունով, որը կոչվում է «Աղջիհաս» (իբր թէ Նոյեան տապանը առաջ հասաւ այդ լեռան գլուխը, իսկ նա չուզենալով վիրաւորել իր աւագ եղբայր Մասիսը, ուղարկեց տապանը նորան։) Այսպիսով 1859 թւին հիմնվում է մի Թիւրքախօս լրագիր Մունետիկ Աղջիհասի վերնագրով, որի վրա յետոյ աւելանում է տպագրական օրէնքների մի քանի արգելքների պատճառաւ աւելի անգոյն (ազգային տեսակէտից) անուն Մանզումէի էֆքեար (չար կարծեաց)։

Վերը ասեցի որ անշնորք և բթամիտ Թիւրքերը այդ ժամանակ դեռ չունէին ոչ լրագրական լեզու և ոչ ոճ. ինչ արած, ումից օրինակ առնել. վճիռը տուաւ այստեղ ևս հայկական ինքնաբոյս և գործնական տաղանդը՝ նա ինքը հնարեց համ լրագրական ոճ, համ լեզու. նա ստեղծեց այդպիսով առաջին անգամ հաստատագանգ Թուրանական ցեղի լրագրութիւն, որի օրինակով սկսվեցին հրատարակվել յետոյ բուն Թիւրքական լրագիրները, որոնց թւում ի հարկէ և հանրահռչակ «Վաքիթը», որի տէրը դարձեալ Թիւրք չէ, (որոնք այդպիսի բաների համար չեն աշխարհում ապրում), այլ դժբաղդաբար Հալէպցի մի հայ կաթօլիկ, որը իր անունը մինչև հիմայ ևս ուրիշ կերպ չէ ստորագրում, բացի հայերէնից։ Զարմանալի չէ՞ արդեօք, որ հէնց այսպիսի մի լրագիրն է հայոց ամենակատաղի թշնամի և ամենածայրայեղ մուսուլմանական մոլեռանդութեան ջատագով. ինչեր միայն չէ կարելի սպասել հայից...

Լրագիրը հիմնելուց յետ Փանոսեանը դառնում է մի ճշմարիտ Աստուծոյ ուղարկած պատիժ և պատուհաս հայի անտարբերութեան համար. արծարծելով մի կողմից եւրոպական մտքեր և տեղեկութիւններ իր բազմաթիւ ընթերցողների մէջ, որոնց թիւը մի ժամանակ հասնում է մօտ հինգ հազարի, միւս կողմից սկսում է քննադատել Փոքր Հայաստանի խաւար, ստրուկ ու բարոյապէս և մտաւորապէս կաշկանդված իր եղբայրների թիւրքացած վարքը, անշարժութիւնը, կացունիստը, սովորութիւնները, նախապաշարմունքները և բոլոր այս տեսակ թերութիւնները։ Մեծ շարժում և խլրտում է ընկնում Փոքր Հայաստանի մէջ. արթնանում է ազգային սիրտը, միտքը, մարդկային պատւաճանաչութիւնը, ուսման և յառաջադիմութեան սէրը։ Եթէ մի մեծ տնտեսական և բարոյական տարբերութիւն ենք տեսնում այսօր Բարձր Հայաստանի և Փոքր Հայաստանի հայերի մէջ. եթէ Փոքր Հայաստանի հայը այսօր ոչ բռնակիր է և ոչ մուսուլման տարրի սարկահոգի մէկը (գոնէ նոյնչափ, որչափ Բարձր Հայաստանի հայը), այդ անշուշտ գլխաւորապէս քաջահոգի կեսարացի պուբլիցիստի շնորհին է.

Մանզումէի տուած ցնցումից Փոքր Հայաստանի երիտասարդութիւնը վերթռաւ քնից. շուտով երևեցան դպրոցներ և ընկերութիւններ զանազան քաղաքներում, ինչպէս Կեսարիա, Սամսոն, Եօզղադ, Մարզվան, Եւդոկիա և այլն։ Մինչդեռ ինչ էր շինում այդ ժամանակ Մասիսը, որի ճանապարհը ընկել էր դէպի Բարձր Հայաստան. Մասիսը գործում էր բոլորովին հակառակ կերպով. նա ոչ թէ հետևում էր իր լրագրի լեզուն պարզել և մօտեցնել ժողովրդի լեզուին, այլ նա միայն բառարանը ձեռքին որչափ կարելի է ֆանտաստիքական բառեր և լեզու էր հնարում, որը ոչ միայն քսան-երեսուն տարի առաջ ժողովուրդը չէր կարող բնաւ հասկանալ, այլ չէ հասկանում և հիմայ էլ։ Դա դեռ հերիք չէ, այլ փոխանակ իր ուշադրութիւնը դարձնելու Հայաստանի հայ ժողովրդի վիճակը ուսումնասիրելու, ցաւը իմանալու, Մասիսը, ինչպէս ինքն է ասում այսօր, Գիզօյի խորհրդածութիւններն է թարգմանել, Տիերի վճիռները, Հիւգօյի պատգամները և այլն։ Իսկ եթէ պատահում էր թղթակցութիւն Հայաստանից, այդ էլ

իր կողմից նոյնպէս յարձակվում էր պօլիցիայի վրա։ Վերջի վերջոյ պօլիցիան ստիպված էր պատսպարվել զօրանոցի մէջ և համբերութեամբ նայել ամբոխի անկարգութիւններին մինչև աւելի ուժեղ զօրքեր հասան, որոնց վրա սկսեցին նոյնպէս քարեր գցել։ Երեկոյեան պօլիցիականները նորից յարձակվեցան ամբոխի վրա և դարձեալ ստիպված էին յետ քաշվել։ Մինչև անգամ քաղաքապետը կանչեց գինուորներին. „յաղթութիւնը ձերն է, բայց խորհուրդ եմ տալիս հեռանալ, քանի որ ողջ էք մնացել։“ Գիշերը ամբոխը բոլոր լապտերները հանգցնելուց յետոյ ցրվեցաւ։ Այս անցքերի մասին քննութիւններ են կատարվում։ Լոնդոնում մի քանի ժամանակից հիմնված է ժողովրդական միութիւն։ Այդ միութեան անդամներից մէկը, որ կառավարութեան կուսակիցներից է, առաջարկեց Իրլանդիայի մէջ կատարված կալանաւորութիւնները կանոնաւոր ճանաչել, որովհետև կալուածական միութեան առաջնորդների վարմունքը ապօրինի է։ Բայց նրան ժողովը ստիպեց լռել։ Ժողովրդական միութիւնը վճռեց արդարացնել Պարնելի կուսակիցներին և բողոքել բռնաւորութեան և կամայականութեան դէմ։ Ամենալաւ ճառախօսներից մէկը այդ ժողովի մէջ օրիորդ Կրայհենն էր։ Մի ուրիշ ճառախօս օրիորդ Էլենա Տէյլօր, Ջօն Ստիւարտ Միլլի որդեգրուհին Գլադստօնին „ստոր դաւաճան“ անուանեց։ Բայց առհասարակ Լօնդօնի մէջ շատ բաւական են Ֆօրստերի հաստատ պատասխանից, որ նա տուեց Դուբլինի պատգամաւորութեանը։ Պատգամաւորութիւնը բողոքում էր քաղաքի մէջ զօրքեր կենտրօնացնելու դէմ։

Ամերիկական իրլանդացիները բազմամարդ ժողովներ են կազմում Պարնելին կալանաւորելու դէմ բողոքելու համար։ Նիւ-Իօրկի մէջ Օկօնօր Էգօն մի ժողով կազմեց, որ չափազանց բազմամարդ էր։ Ահագին դահլիճը լիքն էր, այնպէս որ 10,000 աւելի մարդիկ իրանց համար տեղ չը կարողացան գտնել։ Կալուածական միութեան կալանաւորված անդամների անունները ծափահարութիւններով էին ընդունվում, իսկ Գլադստօնի անունը արտասանելուց յետոյ ներկայ եղողները սկսեցին սուլել։ Էգօն պնդում էր, որ անկարելի է ճնշել կալուածական միութիւնը։ Այդ ժողովի ժամանակ խօսեց նոյնպէս և Պարնելի մայրը, որ ոգևորութեամբ ընդունվեցաւ։ Նա ասաց, որ իր որդու կալանաւորելը պսակում է գործը և որ դա դրական օգուտ կը տայ իրլանդական գործին։ Տիկին Պարնել աւելացրեց, որ նա ուղևորվում է Իրլանդիա իր որդուն բանտի մէջ այցելելու համար։ Շատերը առաջարկեցին նուիրատուութիւններ հաւաքել։

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

Դաւրէժ, 6 հոկտեմբերի

Մեր ցամքած գրականութիւնը զարդարող՝ յայտնի ռօմանիստ պ. Րաֆֆին, այս օրերումս իր հետախուզական ճանապարհորդութիւնից ժամանեց մեր քաղաքը՝ նա մի քանի օրից յետ կուղևորվի դէպի Թիֆլիս։

Զանազան անախորժ անձնական հանգամանքների պատճառով երկար ժամանակ է, որ «Մշակին» բան չեմ գրել. ուսուցիչները այդ ամառային ամիսներում իրանց ուղեղին են դադար տալիս, իսկ ես էլ իմ գրչիս էի հանգիստ տուել։ Բայց քանի որ ես լսել էի, մի քանի պատահական Թղթակիցներ դուրս պրծան Դաւրէժից և մի քանի նամակներ տուին «Մշակին»։ Դրանց մէջ երևելի տեղ է բռնում պ. Աբէլ Ալբրէխեանցի յայտնած խակ և անփորձառու մտքերը Դաւրէժի ընթերցարանի և հայ հասարակութեան վերաբերութեամբ, որոնցից ոմանք, այն աստիճանի անխոհեմ են, որ պէտք է Թիակով քերել։ Օրինակ, եթէ որ ճրագով մանգաս, հազիւ թէ մեր քաղաքում 15 կամ շատ շատ 20 հոգի լրագիր կարդացող կը գտնես, էլ չենք ասում, որ ընթերցարանից գիրք տանող կարդացողները միայն մի քանի հոգի են, էլ չենք ասում որ Դաւրէժում բոլորը՝ հազիւ թէ մի 15 օրինակ լրագիր է ըստացվում, 10 «Մշակ», 2 «Մեղու», 2 «փարոս» և 1 «Մասիս»։ Բայց ինչ ենք տեսնում. այս մի քանի հոգի կարդացողների համար պ. Ալբրէխեանցը առաջարկում է մի օրգան հիմնել, ինչ լաւ որ մի համալսարան էլ նրա պոչից չէ կպցրել։—Հասկացանք, պարոն, բայց օրգանը որ փողով, որ տպարանով, որ խմբագրով և որ մի քանի հարիւր բաժանորդներով էք կամենում հիմնել և հրատարակել. չը լինի թէ պ. Գրիգոր Նիկողոսեանի նկարագրած «Լոյսը» ձեր երազին է եկել և դուք էլ ուզում էք մի Վիկտոր Հիւգօ դառնալ։ Յայտնում ենք որ այդպիսի օրգաններ կ. Պօլսում միայն տեղի կունենան, իսկ եթէ որ դուք էլ հոսհոս էք, գնացէք կ. Պօլիս, այնտեղ ձեզ լաւ կընդունեն։

«Այլ առակ լուարուք». պ. Ալբրէխեանցը մի ուրիշ երազ էլ է տեսել. նա ասում է որ մեր ազգային ընթերցարանը ձրի «Մշակներ» է ստանում նորա խմբագրութիւնից, և ինչ իրաւունք է, որ ձրի էլ չէ տարածում, որ ամեն ոք կարդայ։ Մենք հրապարակաւ յայտնում ենք, որ ազգային ընթերցարանը երբէք ձրի լրագիր չէ ստացել «Մշակի» խմբագրութիւնից։ Պարոնը «լըսել է զանգակի ձայն, բայց չը գիտէ ուր է այն»։ Մի ժամանակ, մեր ընթերցարանը հանգուցեալ լրագրական ընկերութիւնից մի քանի օրինակ «Մշակ և Մեղու» էր ստանում և նրանց տարածում զանազան քաղաքներ և գիւղեր, բայց դա արդէն վաղուց դադարել է։ Վերջապէս մենք խորհուրդ կը տանք պ. Ալբրէխեանին, որ երբ ուզում է բան գրել, առաջ լաւ քննէ, հաստատ իմանայ և յետոյ հրապարակ հանէ իր մաթահը, եթէ ոչ յօնքը շինելու տեղ աչքն էլ կը հանէ։

Պարսից և Թիւրքաց սահմանների վրա եղող քրդական ապստամբութիւնը, համարեա թէ հասել է իր վախճանին. երբ որ Սօվուքբուլաղում Համզ աղան սպանվեցաւ պարսից գինուորներից, դորանից յետ պարսից բանակը իր ուշադրութիւնը դարձրեց դէպի Ալի աղա Շէկակը, որ այդ անունով ցեղի գլխաւորն է։ Ալի աղան մի կարճ ժամանակ Սալմաստի լեռներում ամրանալով կատաղաբար կռւեց պարսիկների հետ, որտեղ մեռաւ նրա 9 որդիներից ամենաքաջը, որից յետ Ալի աղան տեսնելով, որ չէ կարող երկար ժամանակ ընդդիմադրել պարսից, գիշերով փախաւ Թիւրքաց հողը, ուր վայելում է փաշաների պաշտպանութիւնը։ Հասկանալի է որ Շէյխ Իբադիւլլահին բռնելուց յետ, Թիւրքաց կառավարութեանը հարկաւոր էր մի այդպիսի աւազակապետ, որպէս զի այն կողմերի Թշուառ հայերի հանգիստը աւելի ևս վրդովէ, որպէս զի այն կողմերից հայի անուն չը լսվի, որպէս զի Հայաստանի անունը Քիւրդիստան դառնայ և 61 Թիւը ջնջվի։

Մեր Արամեան դպրոցը փոքր առ փոքր բարեկարգութեան մէջ է մտնում։ Նոր հրաւիրված ուսուցիչներն եկան. պ. Ս. Դիւլզադեանը տեսուչ է ընտրված, իսկ պ. Կ. Տ. Աստուածատուրեանը ռուսերէնի և ֆրանսերէնի ուսուցիչ։ Բայց պէտք է ասել, որ Արամեան դպրոցը անցեալ տարուայ ընթացքում խիստ զգալի կորուստ է ունեցել ուսումնական մասի մէջ. յուսալի է, որ ներկայ ուսումնական շրջանում դպրոցը մի նախանձելի դրութիւն ստանայ, այժմեան հոգաբարձութեան և ուսուցչաց խմբի ջանքերով։

Քանի տարի է, որ մեր քաղաքում սովորութիւն է դարձել և արդէն բարեկենդանի օրերում ներկայացվել են մի քանի Թատերական ներկայացումներ, իսկ այս տարի այդ հարցը վաղ արթնանալով, մի քանի ամիս առաջ սկսվեցաւ։ Սեպտեմբերի 27-ին, կիրակի գիշեր, մեր դերասանական խումբը ներկայացրեց «Վարդանանց պատերազմը» և «Medecin malgrès lui»։ Բոլոր լօժաները և աթոռները բռնված էին. ներկայացումները անսպասելի կերպով յաջող անցան։ Գիտաւորութիւն կայ մինչև բարեկենդան շարունակել, գոնէ ամիսը մի անգամ։

Թէհրանի հայոց դպրոցն էլ մի մխիթարական երևոյթ չունի. այնտեղից նամակներ ենք ստանում, որ խիստ սև գոյնով են նկարագրում տեղական հայերի և դպրոցի վիճակը։ Նամակագրի խօսքով Թէհրանի հայերը երկու կուսակցութեան բաժանվելով՝ իրարու աղում են։ Այդ կուսակցութեան մէկի գլուխն անցել է պ. Գասպարեան անունով տաճկաստանցի ուսուցիչը՝ իր բազմաճախարակեան մեքենայով, իսկ միւսի գլուխը Մեսրոպ քահանայ փափազեանցը։ Սրանք աշխատում են մէկը միւսի ձեռքից խլել դպրոցի տեսչութեան պաշտօնը, նշանակում է չենք ու չնորհք իրարու դէմ պատերազմում են։ Միւս կողմից Թէհրանի հայ տիկնայք ժողով կազմելով մի գեղեցիկ խորհուրդ են յղացել, որ մի օրիորդական դպրոց բաց անեն և դորա համար իրանց մէջ 200 Թուման արդէն հաւաքել են. դպրոցն էլ բացվելու վրա է, միայն սպասում են տեսնել թէ այդ դպրոցի տեսչութիւնն նրանցից որը կը խլէ։ Անկասկած դրանցից որն որ խլէ, կանանց մէջ էլ մի խռովութիւն նա կը գցէ, իբրև քաջ ախոյեան, այն ժամանակ պէտք է ասել «հինէր հինէր իւշիւն»։ Նոյն պ. Գասպարեանի և իր աշակերտ պ. Սիսակի մէջ ևս մի վէճ է բացվել, ասում է նամակագիրը։ Ցիշեալ պ. Սիսակը մի ժամանակ եղել է Գասպարեանի աշակերտը, իսկ այժմ այնտեղ ուսուցիչ է, բայց հարցը նրանումն է, որ ոչ թէ Գասպարեանը չէ կարողանում իր աշակերտին համոզել թէ նա իր աշակերտն է, ընդհակառակը պ. Սիսակը պընդում է թէ ինքն է եղած պ. Գասպարեանի ուսուցիչը. ահա քեզ մի դառն վիճակ, մի ծանր խնդիր, և դժուար թէ կարելի լինի լուծել։

Ատրպատականում դիֆտերիտը և տիֆը իրանց զանազան տեսակներով տարածված են։ Սեպտեմբերի 20-ից մինչև 27 ցուրտ էր և փոթորիկ. լեռներում արդէն ձիւնը նստել է։

Արմենակ

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 19 հոկտեմբերի։ „Прав. Вѣст.“ լրագիրը հաղորդում է. Ֆրիդէ նշանակված է կովկասեան պատերազմական շրջանի արտիլերիայի հրամանատար։

վարդապետներին և առաջնորդներին վերաբերեալ, որոնց վրա անտեղի յարձակվելով կամ անհիմնապէս պաշտպանելով, կարողացաւ պ. Իւթիւջեան փառաւոր կայք հաստատել և փող վաստակել։ Ահա ձեզ մի ուրիշ տիպ խմբագրի, որը ծնած է և մեծացած կ. Պօլսի օդի և աւանդութիւնների մէջ...

Դեռ թողնենք Հայաստանը. երբ նոյն իսկ կ. Պօլսի մէջ պ. Կարապետ Փանոսեան իր հոգու բոլոր ուժով մաքառում էր ամիրաների կամայականութեան և կեղեքումների դէմ, բանտ էր մտնում նոցա մատնութեամբ, իսկ 1863—4 Թուականներին զէյթունցոց ապստամբութեան անվախ փաստաբան կանգնելով, դարձեալ գնում էր բանտ. երբ 1865—66 Թւերին կ. Պօլսի մի գերեզմանատան հարցի պատճառաւ դարձեալ գնում էր բանտ, այդ ժամանակ պ. Իւթիւջեան քնթի տակ ծիծաղում էր «անմիտ» «հայասանցի խմբուլի» վրա, որը այնչափ «յիմար» էր, որ կեանքն անգամ զոհ էր առաջարկում «ազգային» ասված «խենթուխելառ» գործերի համար... «Ի՞նչ յիմարութիւն» ասում էր Մասիսի պատուական խմբագիրը,» միթէ ես պակաս ազգասէր անուն ունեմ Թերթիս մէջ միայն ազգասիրութիւն անելով, այն էլ այնպիսի ազգասիրութիւն, որից ոչ միայն կեանքս կը վտանգվի, այլ կեանքս կը փրկվի, որովհետև կը լցվի գրպանս առատ կաշառներով և փայլով...»

Աւելորդ չեմ համարում մէջ բերել Փանոսեանի պաշտպանութեան խօսքերը զէյթունցոց ապստամբութեան և Ալի-փաշայի վրա նոցա տարած յաղթութեան մասին.» եթէ Թուքերս էլ քաշէք հանէք, աղաղակում էր նա Թիւրքաց այնչափ խիստ և հզօր ժամանակ, դարձեալ ես հրապարակաւ, տասնեակ հազար մարդու մէջ կասեմ ձեզ թէ այն երկիրը, որը չէ նուաճված զէնքով, նա ձեզ հպատակ չէ կարող համարվիլ, վասնորոյ և նորա զէնք բարձրացնելը որի դէմ ուզէ լինի (այսինքն Թիւրքիոյ կառավարութեան) չէ կարող ապստամբութիւն համարվել»։ Այս կատաղի խօսքերը և պաշտպանութիւնը այնչափ զօրեղ տպաւորութիւն արեցին եւրօպական դեսպանների վրա, որ ամբողջ Եւրօպան Թնդաց հեռագրական լուրերով այդ մասին, որովհետև երբ այնպիսի մի բարբարոս ժամանակ մայրաքաղաքի մէջ անգամ մի հատ հայ յանդգնում էր այդպէս խօսել, կը նշանակէ, կարծում էին օտարները, թէ հայ ազգի գործիչների ոտի տակի հողը շատ ամուր է... Չը գիտէին ողորմելիքը հայոց վիճակը, չը գիտէին թէ հայոց բանը միշտ այդպէս է եղել՝ մեծամասնութեան անպիտանութիւնները ծածկողը և երևս պարզ անողները եղել են միշտ մի քանի էչի նահատակներ...

Որչափ էլ հետաքրքիր լինի իւրաքանչիւր ազնիւ հայի համար իր արժանաւոր մարդիկներից մէկի կեանքը աւելի մանրամասնութեամբ իմանալու, բայց Փանոսեանը, փառք Աստուծոյ, դեռ կենդան է, դեռ մերթ ընդ մերթ կը հնչի նորա որոտալից ձայնը կ. Պօլսի ապիկար ինտելլիգենցիայի ականջին, ինչպէս մի հին առիւծի ձայն նորահաս չակալների մէջ. վասնորոյ երևի ես չեմ լինի առաջինը, որ կը խօսեմ այս արի հայկական ժամանակակից տիպերից մինի վրա։ Կը յիշեմ միայն հարևանցի կերպով այն, որ Անգօրայի և Բրուսայի սովի ժամանակ, նոյնպէս Վանայ հրդեհի ժամանակ Մանզումէի խմբագրութիւնը ճշգիւ նոյն դերն է կատարել, ինչ Մշակը անցեալ սովի ժամանակ։ Բացի այդ, կ. Պօլսի ազգային հիւանդանոցը քիչ թէ շատ կարգի բերելը, կ. Պօլսի մէջ առաջին անգամ օրիորդաց և մանկանց տղայոց վարժարան բաց անողը եղել է Կարապետ Փանոսեանը, որը իր լրագրից ստացած մօտ եօթնասուն հազար ռուբլ արդիւնքը (Մանզումէի էֆքեարը այդ ժամանակ հասած էր այնպիսի ապօգէյի, որ օտարներն անգամ Մանզումէի մէջ յայտարարութիւն տպելու համար երբեմն հարիւրապատիկ էին վճարում, միմեանց հետ կօնկուրենցիա անելով) մինչև վերջի փարան ծախսել է այդ դպրոցների վրա, իսկ երբ իր լրագիրը քիչ ընկել է, շատ ուրիշ իր օրինակով հանդէս դուրս եկած Թիւրքախօս լրագիրների մրցումից, այդ ժամանակ ինքը հասարակութիւնը էլ չօգնելով և ոչինչ նիւթական զոհաբերութիւն չանելով իր որդկերանց կրթութեան համար, հարկադրեց Փանոսեանի աչքին արտասուքով փակել ուսումնարանները և հազարաւոր մանուկներին միաք բարեաւ ասել։

Վերջապէս վրա է հասնում վերջին Թիւրքառուս պատերազմը. շատ ազգերի խլրտումների մէջ երևում է և հայոց ազգային շարժումը. միտք է յղանում մի քանիսների մէջ՝ ստեղծել պաշտօնական և միջազգային հայկական հարց։ Փանոսեանը ի հարկէ կարծիք կարծիքների յետևից է յայտնում գործին այնպիսի ընթացք տալու համար, որ արած քայլերը ունենան անմիջական արդիւնք. երևակայեցէք, այս անգամ Փանոսեանի խօսքը էլ բանի տեղ չէ անցնում, որովհետև նրա լրագիրը էլ չունէ չորս-հինգ հազար բաժանորդ և նա էլ հարուստ չէ։ Գալիս է վերջապէս հերթը Բերլին պատուիրակներ ուղարկելուն. Փանոսեանը դէմ կացաւ այն մտքին, որ այդպիսի ընդհանուր ազգային գործի ներկայացուցիչները Եւրօպայի առաջ լինեն հոգևորականները. դարձեալ լսող չեղաւ և հայոց խնդրին տուեցին վարդապետների և մի քանի տիրացուների չարժման կերպարանք։ Փանոսեանի համբերութեան չափը այս անգամ էլ անցաւ և երբ 61-երրորդ յօդուածը եղաւ այսօր—էգուցվայ մի բան, այդ օրից կատաղի առիւծի պէս սկսեց մռնչել Փանոսեանը բոլոր նոցա դէմ, որոնք չը լսեցին իրան. նա այնպիսի չանթահար յարձակումներ սկսեց անել ամենքի, նաև Ներսէսի վրա, որ զայրացած ամբոխը եկաւ կոխեց խմբագրատունը և քանդեց տպարանը, բայց յայտնի է, որ ամբոխի զգացմունքը եթէ յանցաւոր է լինում, այդ միշտ միայն մի քանի չարագրգիռների և Թշնամիների դրդելով, այլ ոչ ինքնաբերաբար, վասնորոյ երբ ընդհանուր յուզմունքը անցաւ և փափազեանի պէս խարդախ դրդիչներին ճանաչեց ժողովուրդը, իսկոյն զղջում արեց, հաշտվեց և ներողութեան ձեռք մեկնեց իր հին վետերանին։ Քաջալերվելով ժողովրդի այդպիսի ազնիւ վարմունքից, Փանոսեանը ուզեց մատուցանել 61-երրորդ յօդուածին մի մեծ և անհրաժեշտ ծառայութիւն, որի մասին Թոյլ կը տաք գրել հետևեալ անգամ։

Գրիգոր Նիկողոսեան

ՓԱՐԻԶ, 19 հոկտեմբերի: Գամբետտա ընտրված է պատգամաւորների ժողովի ժամանակաւոր նախագահ:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 19 հոկտեմբերի: Ջինուորական մասնաժողովի հոկտեմբերի 15-ի վճարանութիւնները, պատերազմական մինիստրութիւնը երկու ինքնուրոյն մասերի բաժանելու մասին վերջացան ձայների մեծամասնութեան վճռով այժմեան ձեւը պահպանելու համար: „Новое Время“ լրագիրը հաղորդում է. ֆինանսների մինիստրութիւնը առաջարկում է խմիչքների հիմնարկութիւններ ունեցող քաղաքային և գեմստվօների ձայնաւորներին հեռացնել վճարանութիւններից խմիչքների գործի վերաբերութեամբ: Օլօնեցկայա նահանգի համար ենթադրվում է քննութիւն, որ կը յանձնվի Լօվլեվսկուն: Հոկտեմբերի 16-ին էկսպերտները պետական հողերը մեծ քանակութեամբ հիմնարկութիւնների և մասնաւոր անձանց սեփականութիւն դարձնելը պետութեան շահերին հակառակ յայտնեցին: Այդ հողերը հիմք են կազմում գաղթականութիւնը ապահովելու համար:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 19 հոկտեմբերի: Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 94 ր. 75 կ., երկրորդ 92 ր. 37 կ., երրորդ 93 ր. 56 կ., չորրորդ 91 ր. 87 կ., ներքին առաջին 5% փոխառութեան տոմսակը արժէ 220 ր., երկրորդ 214 ր. 75 կ., արեւելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 90 ր. 37 կ., երկրորդ 90 ր. 25 կ., երրորդ 90 ր. 12 կ., ոսկի 7 ր. 66 կ.: Ռուսաց 1 ր. Լոնդոնի վրա արժէ 25,81 պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա արժէ 220 մարկ 62 պֆ., փարիզի վրա արժէ 272 ֆրանկ 50 սանտիմ: Բօրսայի տրամադրութիւնը հանգիստ է:

„ՄՇԱԿԻ“ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ

—

—Սալեան. Ս. Իգուր էք ուղարկում մի փոստի մարկա: Յօդուածը կամ կը տպենք, կամ ոչ, բայց յօդուածները չենք դարձնում, եթէ մանաւանդ նրանք մի փոքրիկ լուր են, ինչպէս ձերը: Գոնէ լինէր մի մեծ աշխատանք:

—ԲԱԳՈՒ. Պատկերահան: Շատ ուրախ և շնորհակալ կը լինենք: Տեսնենք ինչ կը դուրս գայ դրանից:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

144 Արծրունու գալէրէա 144
ամենաէժան պահեստ
մեբէլի և հայելիների:

Մամուլի տակից դուրս եկաւ ԹԶՈՒԿ գործ. Ալֆ. Դօդէի, Թարգմ. Հ. Տէր-Միքայէլեանց: Ծախվում է կենտրօնական և կովկասեան գրախանութներումը ՑՕԳՈՒՏ Թիֆլիսի րէալական ուսումնարանի հայ աշակերտների ապագայ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ: Օտար քաղաքացիք կարող են ուղղակի դիմել այս հասցէով: Въ Тифлисъ. Реальное Училище. Г. Теръ-Микелову.

ԾԱԽՈՒՈՒՄ Է

Ձեռնտու գնով, երկու յարկանի տուն Օլգինսկի փողոցի վրա, Պօլիվալնի ինստիտուտին չը հասած:

4—10

ՌՈՒՍԱՑ ԱՊԱՀՈՎԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿՐԱԿԻ դէմ ապահովում է շինութիւններ, ապրանքներ, պահեստներ, գործարաններ, գիւղատնտեսական շինութիւններ և մըթերքներ: Կովկասի համար գործակատար Պ. Պ. ԲԵԺԱՆԲԵԿ: Գրասենեակը գտնվում է Երեւանսկայա հրապարակի վրա քաղաքային տան մէջ առաւօտեան 10—2 ժամը և երեկոյեան 6—8 ամեն օր: ՓՈԽ-ԳՈՐԾԱԿԱՏԱՐՆԵՐ. Քութայիսում Հ. Պ. Բէժանբէկ, Փօթի Ի. Գ. ՀԱՍԱՆ-ՋԱԼԱԼԵԱՆ, Ախալցխա Պ. ՉԱԹԱԼԲԱՇԵՎ: Նոյն տեղը ապահովւում են ներքին 5% առաջին և երկրորդ փոխառութեան ՏՈՄՍԱԿՆԵՐԸ 55 կ. Ս. Պետերբուրգի Ի. Վ. ԻՒՆԿԵՐ բանկային տան յանձնարարութեամբ: (Հ. Շ.)

ԾԱԽՎՈՒՄ ԵՆ 30% ԷԺԱՆ ՔԱՆ ԹԷ ՈՒՐԻՇ ՏԵՂ. մուրաբաներ, կօնֆեկտներ, **ԿԱԿԱՕ**, բրինձ, ԱՄԱՆԵՂԷՆ, բօկալներ, թասեր, երես լուանալու ամաններ, չայնիկներ, ԲԱԺԱԿՆԵՐ, կերակրի ամաններ (судки), մատուցարաններ, ԿՈՂՊԷՔՆԵՐ, ԴԱՆԱԿՆԵՐ, գդալներ, ԳՐԻԶՆԵՐ, թուղթ, մատիտներ, տետրակներ, ՀՐԱՑԱՆՆԵՐ, ՌԷՎՕԼՎԵՐՆԵՐ, ալբոմներ, ՄԱՀՃԱԿԱԼՆԵՐ, ՀԱԳՈՒՍՏ, տրիկօ, պարուսին, թաշկինակներ, երեսրբիչներ, կլեօնկա, գուլպաներ, ԹԱՄԲԵՐ, ՊՕՐՏ-ՎԷՑՆ, խերես, կօնեակ և այլն: ԹԷՑ մեծ քանակութեամբ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՆԵՐԻ համար ՊՈՒԴԸ 44 ր., 46 ր., 48 ր., 50 ր., 52 ր., 54 ր., և այլն: Այդ բոլորը կարելի է գտնել **ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹԻ ՄԷՋ:**

Մի և նոյն տեղը էժան գնով. ՇԷՐԲԵՏ մագնեզիա, խմոր ԾԱՐԱԻԻ դէմ, ԽԻՆԱՅԻ գինի ջերմի դէմ, կարբօլեան ՓՕՇԻ, հեղուկ և ՍԱՊՕՆ, բժշկական թուղթ վատերկլօզետի համար, պարսկական փօշի: 89—100

ԾԱԽՎՈՒՄ ԵՆ 25% ԷԺԱՆ քան թէ ուրիշ տեղ. ԹԷՑ, կակաօ, ՇՕԿՕԼԱԴ, բիսկվիտներ, մուրաբաներ, բրինձ, ամաններ, բաժակներ, բօկալներ, թէյամաններ, սուփօկներ, ՄԱՏՈՒՑԱՐԱՆՆԵՐ, երես լուանալու ամաններ, ԿՈՂՊԷՔՆԵՐ, ԶԳԵՍՏԱԿԱԽՆԵՐ, գդալներ, դանակներ, ԳՐԻԶՆԵՐ, թուղթ, ծրարներ, տետրակներ, մատիտներ, ՀՐԱՑԱՆՆԵՐ, ՌԷՎՕԼՎԵՐՆԵՐ, մէջքակապներ, կլէօնկա, ԹԱՄՔԵՐ, սանձեր, ութօներ, ՄԱՀՃԱԿԱԼՆԵՐ, երեսրբիչներ, թաշկինակներ, կանանց գուլպաներ, մարդկերանց գուլպաներ, տուալետի սապօն, հոտաւէտ ջրեր, շերբետ, ցիտրան մագնեզիա, խինայի գինի, պօրտվէյն, խերես, կօնիակ և 1,000 այլ առարկաներ: **ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹԻ ՄԷՋ: ՆՈՅՆ ՏԵՂԸ** վաճառականներին **ՄԵԾ** քանակութեամբ ծախվում է **ԹԷՑ.** պուդերով 40, 46, 52, 58, ր., իսկ ֆունտերով 1 ր. 1 ր. 10 կ., 1 ր. 20 կ., 1 ր. 40 կ., 1 ր. 60 կ. և 1 ր. 80 կ., իսկ ամենաբարձր թէյը ֆունտը 2 ր. քաշը ԱՌԱՆՑ ԹՂԹԻ:

ՀՐԱՑԱՆՆԵՐ 20—60 ր. և ՉՕԿ-ԲՕՐ (chokl bore) George Dau-ի գործարանից 120 ր., րէվօլվէրներ 4—34 ր., ԲՈՒԼ-ԴՕԳ (bull dog) 11—20 ր., կանանց թամբեր 65 ր., չեֆիլդի դանակներ 3 ր. 50 կ. դիւժինը, ալբօմներ կիսագնով, ֆիլտրաներ և այլն: Ամենամեծ պահեստ հրացանների և րէվօլվէրների Թիֆլիսում:

34—100

ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ ԹԱՏՐՈՆ

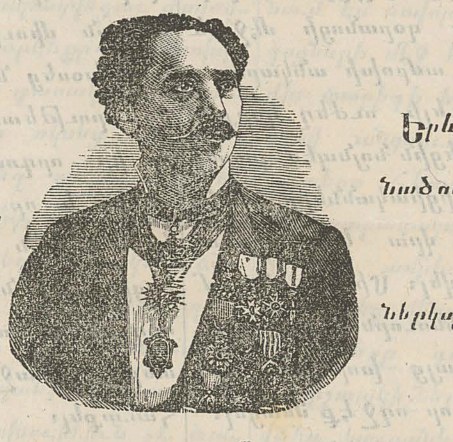

Դարձեալ երկու անգամ, այսօր և հինգշաբթի, երեկոյեան 8 1/2 ժամին

Երեւելի Փրանսիացի ձեռնածու

ԿԱԶԸՆԵՎ

ներկայացումներ կը տայ:

Մանրամասները աֆիշաներում:

Անգլիական երկաթեայ պատենտած ԱՐՕՐՆԵՐ, լեմէխների պաշարով Ռանսոմի փաբրիկայից, ծախվում են գործարանական գներով ՊԻՎՕՎԱՐՕՎԻ և ԳՕԼԴԻԽՍՏԻ կանտօրայում Թիֆլիսում, Դվօրցօվայի փողոցի վրա Արծրունու գալէրէում № 188

5—20 (2)

ՎԻԷՆՆԱՅԻ ՄԵԲԷԼ (աթոռներ և բազկաթոռներ) ծախվում են մեծ քանակութեամբ և մանր, միջի փողոցում կաթոլիկաց փողոցի անկիւնում ՄԻՔԱՅԷԼ ՏԷՐ-ՆԻԿՈՂՈՍԵԱՆԻ պահեստում:

Օտարաքաղաքացիք կարող են դիմել այս հասցէով. Тифлисъ, Михаилу Н. Теръ-Никогосову.

86—150

ՎԵՐԱՐԿՈՒՆԵՐ 4 ր., ծրծողներ 1 ր., ծալվող աթոռներ 1 ր. 50 կ., ՓԱՅՏ-ԱԹՈՌ 4 ր., ԲԱԶԿԱԹՈՌ-ՄԱՀՃԱԿԱԼ 10 րուբլ և աւելի, թէյի բաժակներ 25 և 30 կ., մի աման քորոցներ 50 կ., պատելա ծխողների համար 60 կ. ֆունտը, անգլիական ՎԱՆՆԱՆԵՐ և այլն ծախվում են **ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹԻ ՄԷՋ:**

10,000 զոյգ գուլպաներ 25 կ.—ից զոյգը, 10,000 զոյգ կանանց ԳՈՒԼԲԱՆԵՐ 30 կ.—1 ր., 7,000 մատուցարաններ 5 կ.—5 ր., 1,000 ՄԱՀՃԱԿԱԼՆԵՐ 5 ր.—35 ր., 400 արշին բօմազէյ 1 ր.—1 ր. 30 կ., պարուսինա 40 կ.—1 ր., 300 հատ րէվօլվեր 4 ր.—35 ր., 700 ալբօմ ԿԻՍԱԳՆՈՎ, 10,000 ֆունտ թէյ ԹԷՅԱՄԱՆՈՎ 1 ր. 65 կ.: Եր-կաթէ գրիչներ իւրաքանչիւր ձեռքի համար: Ծախվում են **ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԽԱՆՈՒԹԻ** մէջ:

43—100

Վերականգնեցնող **ՄԱԿ-ՄԱՍՏԵՐ**, մազերը ամրացնող և նրանց **ԲՆԱԿԱՆ ԳՈՅՆԸ** վերադարձնող: գինը 2 ր. շիշը, **ՓՈՍՏԱՅՈՎ** ուղարկված 2 ր. 49 կոպ. **ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ** խանութի մէջ

Մի և նոյն տեղը **ԽԻՆԱՅԻ ԻՒՂ**, մազերը ամրացնելու համար, 1 ր. ամանը վրձին գլխացաւի դէմ, **ՏՈՒԱԼԷՏԻ ՍԱՊՕՆ** և հոտաւէտ ջրեր և այլն:

37—100

ԶԱՔԱՐԻԱՅ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑԻ „ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԳՐԱԽԱՃԱՌԱՆՈՑԻ“ հրատարակութեամբ լոյս են տեսած հետեւեալ ԴԱՍԱԿԱՆ և ԸՆԹԵՐՑԱՆԵԼԻ ԳՐԵԱՆՔԸ:

1	Սիմէօնեանց Մ. Ժողովածու թուաբանական խնդիրների մ. ա. (ամբողջ թուեր)	50 կ.
2	› Նոյնը մասն բ. (կոտորակներ)	50 ›
3	› դասագիրք թուաբանութեան	65 ›
4	Ղուկասեանց դասագիրք ընթերցանութեան	40 ›
5	› › ընդհանուր պատմութիւն հին դարը մ. ա	80 ›
6	Սիմէօնեանց Պ. Սրբազան պատմութիւն հին կտակարանի հ. ա	60 ›
7	› › › Նոր կտակարանի հ. բ.	60 ›
8	Տէր Ակոբեանց դասագիրք ռուսաց լեզուի	60 ›
9	› ընթերցարան մասն առաջին	25 ›
10	› դասատետր աղօթից	7 ›
11	Ջ. Գրիգորեանց մարդակազմութիւն	50 ›
12	Սիմէօնեանց Ն. դասագիրք ընդհանուր աշխարհագրութեան հ. ա. մասն նախագիտելիք 5 պատկերով	35 ›
13	— Նոյնը հ. բ. մասն ուսումնական և բնական 31 պատկերով	60 ›
14	— — հ. գ. մասն քաղաքական	60 ›
15	Բահաթրեանց քերականութիւն աշխարհիկ լեզուի	25 ›
16	Երզնկեանց մանկական երգարան	20 ›
17	— Ձայնագրեալ մանկական երգարան	40 ›
18	Գամառ Քատիպայ մանկական տաղաւարներ և երգեր	20 ›
19	Միրիմանեան թուաբանութիւն (թուեր)	12 ›
20	Կօնդրատենկօյի գծագրութեան օրինակներ	40 ›
21	Քերական-Այբենարան հին ոճով	10 ›
22	Տողագանցներ չորս երես թերթը	5 ›
23	Շարժական տառեր մեծատառ և փոքրատառ թերթը	5 ›
24	Ծերենցի երկունք թ. դարու	1 ր.— ›
25	— Թէոդորոս Ռշտունի	1 ր.— ›
26	— Թորոս Լեւոնի (2-դ տպագրութիւն)	1 ր.— ›
27	Թագւորեան փ ո ր ձ լեզուագիտական հետազօտութեան	50 կ.
28	Նազարեանց պօլուիմպերիալ—մանկական թատրօն	20 կ.
29	Աքիմեանց Նալա և Դամայեանտի	20 կ.
30	Ա. Մ. ԵՊ. Դիւցազունք Հայկ, Արամ և Վահագն	30 կ.
31	Մանդինեանց Ազգային—ընտանեկան աշխարհ	25 կ.
32	— — — — — Դիւցազնական աշխարհ	30 կ.
33	— — — — — Նահապետական և հայրենի աշխարհ	65 կ.
34	Երզնկեանց դասագիրք Ձայնագրութեան	30 կ.
35	Տէր-Աբրամեանց Հ. պատմութիւն 24 պատկերով	1 ռ.
36	Տնային բժշկական մարմնամարզութիւն	40 կ.

Վերոյիշեալ գրքերը տասնից աւելի առնողներին 20% զեղչում կը լինի գինը կանխիկ վճարողին:

16—20